

श्री वीतरागाय नमः

उपनेष्टवा
विगमेष्टवा
ध्रुवेष्टवा

गुरुप्राण आगम जंत्रीसी आधारित परिचय पुस्तिका

२५

श्री दशवैकालिक सूत्र

आशीर्वाद

तपसत्राट पू. गुरुदेव श्री रतिलावल्लभ म.सा.

राष्ट्रसंत पू. परम गुरुदेव श्री नम्रमुनि म. सा.

पू. श्री मुक्त-लीलम गुरुणीदेवा

गुरुणीश्री पू. वीरमतीबाई म.

आलेखन

- डॉ. साध्वी आरती

- साध्वी सुभोधिका

અનંત ઉપકારી તપસમ્રાટ પૂજ્ય ગુરુદેવ
શ્રી રતિલાલજી મહારાજ સાહેબ

25th
પુણ્યસ્મૃતિ
ઉપલક્ષ

25th
પુણ્યસ્મૃતિ
ઉપલક્ષ

અહો ગુરુદેવ!
આપની આજ્ઞા સહ પરમ કૃપાએ
સાકાર પામેલી ગુરુ પ્રાણ
આગમ બત્રીસી આધારિત
આગમ પરિચય પુસ્તિકાઓ ફતજાભાવે
આપના કરકમલમાં અર્પણ... સમર્પણ...

શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્ર

ચાર મૂળ સૂત્રોમાં, શ્રી દશવૈકાલિકસૂત્ર પ્રથમ મૂળસૂત્ર છે. તેની રચના આચાર્ય શ્રી શયંભવાચાર્યે પોતાના પુત્ર બાલમુનિ શ્રી મનકને લક્ષમાં રાખીને કરી છે.

આચાર્યે જ્ઞાનથી જાણ્યું કે દીક્ષિત પુત્ર મનકનું આયુષ્ય છ મહિના જ શેષ છે. છ મહિનામાં સર્વ શાસ્ત્રોનો સાર પામીને પુત્ર પોતાના સંયમી જીવનને સફળ બનાવી શકે, તે માટે સર્વ શાસ્ત્રોના સારભૂત શ્રી દશવૈકાલિકસૂત્રની રચના કરી. તેમાં સંયમી જીવનની સમાચારીનો સ્પષ્ટ બોધ કરાવ્યો છે. આ સૂત્રને સાધુજીવનની 'બાળપોથી' કહી શકાય છે. નવદીક્ષિત સાધુઓને સર્વપ્રથમ આ શાસ્ત્રની વાચના આપવામાં આવે છે, તેમાં દશ અધ્યયન છે.

અધ્યયન - ૧ : દુમપુષ્પિકા

આ અધ્યયનમાં ધર્મનું સ્વરૂપ, તેનું માહાત્મ્ય તથા શ્રમણોની અહિંસક જીવન પદ્ધતિને, વૃક્ષ પર ખીલેલા પુષ્પોમાંથી નિર્દોષ રીતે રસપાન કરીને, આજીવિકા ચલાવનાર ભ્રમરની ઉપમાથી ઉપમિત કરી છે.

ધર્મ - દુર્ગુણોથી કે દુર્ગતિથી આત્માની રક્ષા કરીને સદ્ગુણો અને સદ્ગતિમાં સ્થાપિત કરે, તે ધર્મ છે અથવા વસ્તુનો સ્વભાવ, તે ધર્મ છે. જ્ઞાન-દર્શનરૂપ આત્માનો સ્વભાવ, તે આત્મધર્મ છે. શુદ્ધ આત્મધર્મની પ્રાપ્તિ માટે અહિંસા, સંયમ અને તપ સાધન છે.

સર્વ જીવોને પોતાના આત્મા સમાન જાણીને, તેના મન, વચન કે કાયાને કોઈ પણ પ્રકારે પીડા ન પહોંચાડવી, તેની ઘાત ન કરવી, તે અહિંસા છે. તે જ રીતે રાગ-દ્વેષ, વેર-ઝેર આદિ કલુષિત પરિણામોનો ત્યાગ કરીને પોતાના આત્મગુણોની રક્ષા કરવી, તે અહિંસા છે.

વિષયો તરફ જતાં પોતાના ઈન્દ્રિય અને મનને નિયંત્રિત રાખવા, તે સંયમ છે. આત્મવિશુદ્ધિના લક્ષે વિવિધ ઈચ્છાઓનો નિરોધ કરવો, તે તપ છે. અહિંસાના આરાધકો લક્ષ્યસિદ્ધિ માટે પોતાના જીવનને સંયમિત બનાવે છે, ઈચ્છાઓને રોકીને અંતર્મુખ બને છે. અંતર્મુખ બનેલો સાધક ક્રમશઃ વૈભાવિક ભાવોથી દૂર થઈને પોતાના જ્ઞાન-દર્શન રૂપ સ્વભાવધર્મમાં સ્થિત થતો જાય છે, તે જ સાધકોની સાધના છે. જે સાધક તથાપ્રકારની સાધના કરે છે, તેના ચરણોમાં આત્મવિશુદ્ધિના માર્ગને

ઝંખતા દેવલોકના દેવો પણ નમસ્કાર કરે છે. આ રીતે અહિંસા, સંયમ અને તપરૂપ ધર્મ જ કલ્યાણકારી છે. તે ધર્મની આરાધનાથી જ આત્મવિશુદ્ધિ થઈ શકે છે.

અહિંસક જીવનપદ્ધતિ - અહિંસાધર્મની આરાધના કરનાર સાધક શરીરધારી છે. શરીરના પોષણ માટે આહારની જરૂર છે. સાધુ અહિંસક રીતે આહારની પ્રાપ્તિ કરી શકે અને સાધનાના લક્ષે અનાસક્ત ભાવે માત્ર દેહનું પોષણ કરી શકે, તે માટે માધુકરીવૃત્તિનું વિધાન છે.

મધુકર-ભ્રમર પોતાના જીવનનિર્વાહ માટે કોઈ પણ જીવોની હિંસા કરતો નથી, વૃક્ષ પર ખીલેલા પુષ્પોમાં સહજ નિષ્પન્ન થયેલા રસને ચૂસીને, ભવિષ્ય માટે રસનો સંગ્રહ કર્યા વિના અનાસક્ત ભાવે રહે છે, તેમ સાધુ પણ ગૃહસ્થોએ પોતાના માટે બનાવેલા આહારમાંથી થોડો આહાર ગ્રહણ કરીને પોતાનો નિર્વાહ કરે છે. સાધુ આવતી કાલ માટે અંશ માત્ર પણ આહારનો સંગ્રહ કર્યા વિના નિર્મમત્વ ભાવે રહે છે.

આ રીતે માધુકરી વૃત્તિથી અપ્રતિબદ્ધપણે ભિક્ષાયરી કરતાં અહિંસા, સંયમ અને તપ રૂપ કલ્યાણકારી આત્મધર્મની આરાધના કરે છે. તે જ સાધુ છે.

અધ્યયન - ૨ : શ્રામણ્યપૂર્વક

આ અધ્યયનમાં શ્રમણધર્મના પાલનની પૂર્વભૂમિકા રૂપે ઈચ્છાકામ અને મદનકામના ત્યાગની મહત્તા પ્રદર્શિત કરી છે.

આત્મવિશુદ્ધિના લક્ષે સંયમ પાલનમાં જે શ્રમ કરે છે, તે શ્રમણ છે. જે સાંસારિક વિષયભોગનો, સ્વજનોનો પરવશપણે ત્યાગ કરે છે, તે બાહ્યત્યાગી છે. જે વ્યક્તિ સ્વાધીન ભોગોનો, સ્વજનોના મમત્વનો સ્વેચ્છાથી ત્યાગ કરે છે, તે જ વાસ્તવિક ત્યાગી પુરુષ છે.

સંસારના સમસ્ત સંબંધો તથા ભૌતિક પદાર્થોનો ત્યાગ કર્યા પછી, જો અંતરમાં તેની આસક્તિ રહી હોય, તો તેને ભોગવવાની ઈચ્છા વારંવાર જાગૃત થાય છે. તે વ્યક્તિ શ્રમણધર્મમાં સ્થિર થતી નથી અને અન્ય વ્યક્તિને પણ સંયમમાં સ્થિર કરતી નથી. જેમ રથનેમિમુનિના અંતરમાં રાજેમતિના રૂપના દર્શન માત્રથી ભોગની ઈચ્છા જાગૃત થઈ, તે સંયમભાવથી પતિત થયા, રાજેમતિ સમક્ષ ભોગેચ્છા પ્રગટ કરી પરંતુ રાજેમતિ સર્વ પ્રકારની કામનાથી રહિત, સંપૂર્ણ નિઃસ્પૃહભાવે સંયમ ધર્મનું પાલન કરી રહી હતી, તેથી

રથનેમિની ઈચ્છાને આધીન ન બની પરંતુ રથનેમિને કઠોર શબ્દમાં હિતશિક્ષા આપીને સંયમધર્મમાં સ્થિર કર્યા. ત્યાગ કરેલા ભોગની પુનઃ ઈચ્છા કરવી, તે વમન કરેલા દુર્ગુણનીય પદાર્થોને પુનઃ ચાટવા સમાન છે. હડ નામની સામુદ્રીય વનસ્પતિ જેમ વાયુના સ્પર્શ માત્રથી ઉખડી જાય છે, તેમ સ્ત્રીના દર્શન માત્રથી જો કામના જાગૃત થતી હોય, ચિત્ત ચલિત થતું હોય, તો તે વ્યક્તિ સંયમધર્મમાં સ્થિર થઈ શકતી નથી.

રાજેમતિના દૃઢતમ બ્રહ્મચર્યના પ્રભાવે તથા તેના ઉપદેશે રથનેમિ સંયમધર્મમાં સ્થિર થઈ ગયા.

તત્ત્વજ્ઞ, વિચક્ષણ, પંડિત પુરુષો સર્વ કામનાઓનો ત્યાગ કરીને શ્રમણધર્મનો સ્વીકાર કરે છે અને જીવન પર્યંત અખંડ ધૈર્યપૂર્વક ત્યાગના ભાવને ટકાવી રાખે છે, તે જ પુરુષોત્તમ છે.

અધ્યયન - ૩ : ક્ષુલ્લકાચારકથા

આ અધ્યયનમાં સંયમી જીવનની અનાચરણીય પ્રવૃત્તિનો ત્યાગ કરીને આચાર પાલનનું પ્રતિપાદન કર્યું છે. છટ્ટા અધ્યયન ‘મહાચારકથા’ની અપેક્ષાએ આ અધ્યયનમાં આચારનું સંક્ષિપ્ત નિરૂપણ હોવાથી તેનું નામ ક્ષુલ્લકાચારકથા છે.

જ્ઞાનનો સાર આચારશુદ્ધિ છે, તેથી તીર્થકરો સર્વથી પ્રથમ આચાર ધર્મનો ઉપદેશ આપે છે. મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે શાસ્ત્રવિહિત જે અનુષ્ઠાનોનું આચરણ થાય, તે આચાર કહેવાય છે. તેના જ્ઞાનાચાર, દર્શનાચાર, ચારિત્રાચાર, તપાચાર અને વીર્યાચાર રૂપ પાંચ ભેદ છે.

નિષિદ્ધ કાર્યોનું આચરણ, તે અનાચાર છે. અહીં ચારિત્રાચારની વિશુદ્ધિ માટે બાવન અનાચારોના ત્યાગનો નિર્દેશ છે.

બાહ્ય-આભ્યંતર પરિગ્રહથી મુક્ત, છકાયજીવોના રક્ષક, સંયમમાં સ્થિત મુનિએ સંયમ માર્ગની પુષ્ટિ માટે અનાચરણીય પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ કરવો જોઈએ.

આહારશુદ્ધિ માટે ઔદેશિક, આધાકર્મ આદિ દોષયુક્ત આહાર, રાત્રિભોજન, શરીરની શોભા-વિભૂષાના લક્ષે સ્નાન, દંતધોવન, નેત્રપ્રક્ષાલન, અંજન વગેરે પ્રવૃત્તિ, શરીરસુખશીલતા, જુગાર, શતરંજ રમવી, ગૃહસ્થનો સંગ, ગૃહસ્થના આસન, પલંગ, ખુરશી વગેરે સાધનોનો ઉપયોગ, ગૃહસ્થની સેવા, સચેત પદાર્થોનો ત્યાગ કરવો જરૂરી છે.

ઉપરોક્ત પદાર્થો કે પ્રવૃત્તિઓ અહિંસાધર્મની

આરાધનામાં બાધક બને છે, શરીરનું મમત્વ વધારે છે, તે ઉપરાંત ગૃહસ્થનો સંગ વગેરે પ્રવૃત્તિઓ અન્ય અનેક અનર્થોનું સર્જન કરે છે, સાધકને સંયમ માર્ગથી કે મહાવ્રતના પાલનથી ચલિત કરે છે, તેથી સાધુએ આચારશુદ્ધિ માટે શાસ્ત્રોક્ત બાવન અનાચારોનો પૂર્ણપણે ત્યાગ કરવો જોઈએ.

અધ્યયન - ૪ : છ જીવનિકાય

આ અધ્યયનમાં છ પ્રકારના સંસારી જીવો, તેની હિંસા, તેની રક્ષા માટે યતના તથા પંચમહાવ્રત રૂપ સાધુધર્મનું નિરૂપણ છે.

જૈનદર્શનાનુસાર (૧) પૃથ્વી અને પૃથ્વીમાંથી નીકળતી પ્રત્યેક ધાતુ. (૨) સર્વ પ્રકારના પાણી, ઝાકળ, ધુમ્મસ, કરા, બરફ આદિ. (૩) અગ્નિ (૪) વાયુ. (૫) વનસ્પતિ તથા (૬) હરતા ફરતા ત્રસ જીવો, આ છ પ્રકારના જીવો છે. તે દરેક જીવોની ચેતના અર્થાત આત્મા શક્તિની અપેક્ષાએ એક સમાન છે પરંતુ તે જીવોના શરીરાદિમાં કર્મજન્ય વિવિધતા જણાય છે. પૃથ્વી આદિના એક એક જીવો દેખાતા નથી. તે અસંખ્યાત જીવોનો પિંડ થાય, ત્યારે જ સ્થૂલચક્ષુથી ગ્રાહ્ય

બને છે. માટીના એક કણમાં અસંખ્યાત જીવો હોય છે, તેના જીવો પૃથક-પૃથક દેખાતા નથી, તેમ છતાં તે જીવોના સ્વતંત્ર શરીર અને સ્વતંત્ર આત્મા છે. તે જીવો શસ્ત્રપરિણત ન થાય, ત્યાં સુધી સજીવ રહે છે. જેમ કે કૂવા, નદી, તળાવાદિ સર્વ જલસ્થાનોનું પાણી સજીવ છે. તે પાણીને અગ્નિ રૂપ શસ્ત્રનો સંયોગ થાય, ત્યારે તે પાણીના જીવો મરી જાય છે અને પાણી અચેત બની જાય છે. આ રીતે પૃથ્વી આદિ દરેક જીવો શસ્ત્ર પરિણત થાય ત્યાર પછી અચેત થાય છે.

પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ આદિ સ્થાવર જીવોમાં હલનચલન વગેરે કોઈ પણ ક્રિયા દેખાતી ન હોવાથી તેમાં જીવત્વની સિદ્ધિ પ્રત્યક્ષ થતી નથી, તેમ છતાં આગમપ્રમાણ અને અનુમાન પ્રમાણથી તે જીવોના જીવત્વને સ્વીકારી, તેમાં આત્મતુલ્ય દૃષ્ટિ રાખીને, સાધુ તે જીવોની રક્ષા કરે છે અને જીવન પર્યંત તેને અભયદાન આપે છે.

આ સમગ્ર લોક જીવસૃષ્ટિથી ભરેલો છે. કોઈ પણ પ્રવૃત્તિમાં જીવહિંસાની સંભાવના હોવાથી અહિંસાધર્મની આરાધના અત્યંત કઠિન છે. પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ જીવદયાના લક્ષ અને ઉપયોગપૂર્વક થાય અર્થાત

યતનાપૂર્વક થાય, તો સાધુને કર્મબંધ થતો નથી. ચાલવું, ઊભા રહેવું, બેસવું, સૂવું, બોલવું અને ભોજન કરવું, આ છ જીવનક્રિયાઓમાં યતના રાખવી, તે બંધનથી દૂર રહેવાનો રામબાણ ઈલાજ છે.

સાધુ સર્વ પાપપ્રવૃત્તિના ત્યાગરૂપ, અહિંસા, સત્ય, અયૌર્ય, બ્રહ્મચર્ય અને અપરિગ્રહ મહાવ્રતનું ત્રણ કરણ-ત્રણ યોગથી જીવન પર્યંત પાલન કરે છે. આ રીતે સાવધ પ્રવૃત્તિઓનો ત્યાગ, શારીરિક આવશ્યકતાઓ માટે યતનાપૂર્વક નિરવધ પ્રવૃત્તિનો સ્વીકાર, તે જ સાધુધર્મ છે.

જે સાધુ જીવ, અજીવના સ્વરૂપને યથાર્થ રૂપે જાણે છે, સર્વ જીવોને પોતાના આત્માની સમાન સ્વીકારે છે, તે જ કલ્યાણકારી સંયમ માર્ગનો સ્વીકાર કરે છે, તે સાધુ જગજીવોની વિચિત્રતાને જોઈને પુણ્ય-પાપ, બંધ-મોક્ષતત્ત્વને જાણે છે, તેને ચાર ગતિના ભોગ સુખમાં નિર્વેદ થાય અને સંવેગ ભાવે સંસારનો ત્યાગ કરી, મુંડિત થઈને અણગાર ધર્મનો સ્વીકાર કરે છે, તેમાં અનુત્તર સંવરધર્મની સ્પર્શના દ્વારા ઘાતિકર્મોનો ક્ષય કરી કેવળ જ્ઞાન-કેવળદર્શનને પ્રગટ કરે છે. આયુષ્ય પૂર્ણ થતાં, અઘાતિકર્મોનો ક્ષય થતાં તે જીવ સર્વ કર્મોથી મુક્ત થઈ લોકાગ્રે સિદ્ધક્ષેત્રમાં શાશ્વતકાલ પર્યંત સ્થિત થાય છે.

આ રીતે અધ્યાત્મવિકાસનો પ્રારંભ જીવ-અજીવના સમ્યગ્જ્ઞાનથી થાય છે. સમ્યગ્જ્ઞાનથી જ તે સાધક અજીવ-કર્મદ્રવ્યથી મુક્ત થવા, સ્વરૂપમાં સ્થિર થવા પુરુષાર્થશીલ બને છે.

સર્વ જીવોને અભયદાન આપી સ્વયં પોતાના અખંડ શુદ્ધ આત્મ સ્વરૂપમાં સ્થિર થાય છે, આ જ આત્મશુદ્ધિ અને આત્મસિદ્ધિ છે.

અધ્યયન - ૫ : પિંડેષણા

આ અધ્યયનમાં સાધુની ભિક્ષાયરીના દોષોનું વિસ્તૃત વર્ણન છે. પિંડ એટલે અશન, પાણી, મેવા-મીઠાઈ તથા મુખવાસ, આ ચારે પ્રકારના આહારનો સમૂહ અને એષણા એટલે શોધવું. આ રીતે પિંડેષણા એટલે આહારની સદોષતા-નિર્દોષતાનું શોધન કરવું.

એષણાના ત્રણ પ્રકાર છે. ગવેષણા - નિર્દોષ આહારની શોધ કરવી. તેમાં સોળ ઉદ્ગમના અને સોળ ઉત્પાદનના, આ બત્રીસ દોષોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ગ્રહણેષણા - ગૃહસ્થના ઘેરથી નિર્દોષ રીતે આહાર ગ્રહણ કરવો. તેમાં દશ એષણાના દોષોને ટાળવાના હોય છે. પરિભોગેષણા - નિર્દોષ રીતે પ્રાપ્ત થયેલા આહારના રસાસ્વાદનો ત્યાગ કરીને અનાસકતભાવે

ભોગવવો. તેમાં પાંચ માંડલાના દોષનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. આ રીતે એષણા સંબંધી ૪૭ દોષો છે.

સાધુ માધુકરીવૃત્તિથી પોતાની ઉદરપૂર્તિ કરે છે, તેથી ગૃહસ્થે પોતાના માટે તૈયાર કરેલા આહારમાંથી કોઈ પણ પ્રકારના સરસ-નીરસના વિકલ્પ વિના આહાર ગ્રહણ કરે. તે આહાર પ્રાપ્તિ માટે ગૃહસ્થને ત્યાં જાય, ત્યારે આહાર મળશે કે નહીં ? તેવી કોઈ પણ પ્રકારની ભ્રાંતિ, ભય, ખેદ કે વ્યાકુળતા વિના તેમજ અમૂર્ચિત ભાવે ગવેષણા કરે.

જો શરીર પ્રતિ મૂર્ચ્છાભાવ જાગૃત થાય, તો તે સદોષ-નિર્દોષ આહારનું પરીક્ષણ કરવામાં ધીરજ રાખી શકે નહીં.

સાધુ અહિંસા મહાવ્રતનું પાલન કરતા હોવાથી, પોતાના નિમિત્તે તૈયાર કરેલો, ખરીદીને લાવેલો, ઉધાર લાવેલો, સામેથી લાવેલો આહાર ગ્રહણ કરતા નથી. સાધુના આહાર માટે સાધુથી કે ગૃહસ્થથી પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ, વાયુ, વનસ્પતિ કે ત્રસ જીવોની આંશિક પણ વિરાધના થતી હોય, ગૃહસ્થને આહારદાનની ઈચ્છા ન હોય, આહાર આપવામાં ગૃહસ્થને ભાર લાગતો હોય, તો સાધુ તે આહાર ગ્રહણ કરે નહીં. દાન-પુણ્ય માટે કે કોઈ

યાચકોને દેવા માટે અથવા અન્ય કોઈ ચોક્કસ વ્યક્તિ માટે બનાવેલો આહાર ગ્રહણ કરે નહીં. અન્ય યાચકો કે પશુ-પક્ષી આહાર માટે આવ્યા હોય, તો તેની વચ્ચેથી પસાર થઈને ગ્રહણ કરે નહીં.

આહાર પ્રાપ્તિ માટે ગૃહસ્થના ઘરમાં પ્રવેશ સમયે સાધુએ પૂર્ણ સંયમભાવ રાખવો જરૂરી છે. ગૃહસ્થની સ્ત્રી સાથે દષ્ટિવિકાર કે કામવિકાર જાગૃત ન થાય, તે માટે ચારેબાજુ જુએ નહીં, ગૃહસ્થના ઘરના વિવિધ મનોહર સ્થાનો, આકર્ષક વસ્તુઓ પર રાગભાવ કરે નહીં, સંડાસ, બાથરૂમ વગેરે સ્થાનો પાસે ઊભા રહે નહીં, ત્યાં વિવિધ પદાર્થો જોઈને તેને માંગે નહીં, ગૃહસ્થ સાથે બિનજરૂરી વાતો કરે નહીં, આહાર માટે લાચારી કરે નહીં.

શાંત ચિત્તે, પ્રસન્નભાવે સાધુચર્યાના નિયમાનુસાર આહારશુદ્ધિનું નિરીક્ષણ-પરીક્ષણ કરીને ખુમારીપૂર્વક યાચના કરે. જો આહારની પ્રાપ્તિ થાય, તો દેહનું પોષણ થશે અને યાચના કરવા છતાં અંતરાયના ઉદયે આહારની પ્રાપ્તિ ન થાય, તો તપસ્થાનો લાભ થશે, તેવા સંયમભાવપૂર્વક ગવેષણા કરે.

નિર્દોષ આહારની પ્રાપ્તિ થઈ જાય, તો આહાર

લઈને પોતાના સ્થાને આવે, ગુર્વાદિકો સમક્ષ કયો આહાર કયાંથી, કેવી રીતે પ્રાપ્ત થયો છે ? તેની આલોચના સાથે ગમનાગમનનું પ્રતિક્રમણ કરે અને ત્યારપછી મોક્ષની સાધના માટે પ્રભુએ બનાવેલી અસાવધકારી-નિષ્પાપ જીવનવૃત્તિનું ચિંતન કરે. આ પ્રકારના ચિંતનથી સાધુને દેહરાગ અને રસાસ્વાદ છૂટી જાય છે.

ત્યારપછી રત્નાધિકોના ક્રમથી વડિલ, તપસ્વી, ગ્લાન કે બાલ, સર્વ સહવર્તી સાધુઓને પોતાને પ્રાપ્ત થયેલા આહારમાંથી ગ્રહણ કરવાનું નમ્રભાવે નિમંત્રણ કરે. આ રીતે સર્વ સાધુઓનો સંવિભાગ કરીને પોતાના ભાગમાં આવેલો આહાર રસાસ્વાદ વિના વાપરે. સર્પ બિલમાં પ્રવેશ કરે ત્યારે વાંકો-ચૂકો થયા વિના સીધો બિલમાં પ્રવેશ કરે છે, તેમ સાધુ સ્વાદ લીધા વિના, આહારને મમળાવ્યા વિના વાપરે. સરસ આહાર રસ્તામાં જ વાપરી ન લે. આ પ્રકારનો માયાચાર સાધુને દુર્ગતિમાં લઈ જાય છે.

સાધુ જીવનમાં આહારશુદ્ધિની પ્રધાનતા છે. મન, વચન, કાયાની સ્થિરતાપૂર્વક આહારની ગવેષણા કરે, સચેત-અચેત, સદોષ-નિર્દોષ આહારના વિવેકપૂર્વક

ગૃહસ્થને ત્યાંથી આહાર ગ્રહણ કરે અને અનાસ્વાદ ભાવે તે આહાર વાપરીને સાધુ દેહનું પોષણ કરે. આ ત્રણે પ્રકારની એષણાની શુદ્ધિ કરનાર સાધુ આહાર કરવા છતાં જિનાજ્ઞાપાલનનો મહત્તમ લાભ પ્રાપ્ત કરી, સંયમી જીવનને સફળ બનાવે છે. આહારશુદ્ધિથી સાધુના પંચાચારની શુદ્ધિ થાય છે, એષણાની શુદ્ધિમાં જ સાધુતાની-સમગ્ર સંયમી જીવનની શુદ્ધિ છે.

અધ્યયન - ૬ : મહાચારકથા

આ અધ્યયનમાં સાધુને માટે અઠાર આચાર સ્થાનનું વિસ્તૃત વર્ણન છે.

અઠાર આચાર સ્થાન :- (૧) અહિંસા-સૂક્ષ્મ કે સ્થૂલ સર્વ જીવો જીવનને ઈચ્છે છે, તેથી પોતાના સ્વાર્થ માટે કોઈ પણ જીવોને પીડા પહોંચાડવી નહીં, સર્વ જીવો પ્રતિ સંયમ રાખવો તે અહિંસા છે. (૨) સત્ય-અસત્ય ભાષણના અનર્થકારી પરિણામોને જાણીને પોતાને માટે, પરને માટે, ક્રોધથી, લોભથી, હાસ્યથી કે ભયથી અસત્ય બોલવું નહીં. (૩) અચોર્ય-સચેત કે અચેત, નાની કે મોટી કોઈ પણ વસ્તુ તેના માલિકની આજ્ઞા વિના લેવી નહીં. (૪) બ્રહ્મચર્ય -અબ્રહ્મચર્ય સર્વ પાપનું મૂળ છે, અનર્થનું કારણ છે, આત્માની મહત્તમ વિકૃતિ છે, તેમ

જાણી બ્રહ્મસ્વરૂપી આત્મભાવમાં રમણ કરવું.
 (૫) અપરિગ્રહ-લોભવૃત્તિનો ત્યાગ કરી કોઈ પણ
 પદાર્થનો સંગ્રહ કરવો નહીં. સંયમોપયોગી ઉપકરણોમાં
 પણ મમત્વભાવ રાખવો નહીં. (૬) રાત્રિભોજન ત્યાગ-
 સૂર્યાસ્ત પછી અશન, પાણી, મેવા-મીઠાઈ કે મુખવાસ,
 આ ચારે પ્રકારનું ભોજન કરવું નહીં.
 (૭) પૃથ્વીકાય સંયમ (૮) અપ્કાય સંયમ
 (૯) તેઉકાય સંયમ (૧૦) વાયુકાય સંયમ
 (૧૧) વનસ્પતિકાય સંયમ (૧૨) ત્રસકાય સંયમ -
 છકાય જીવોની વિરાધના ન થાય, તે રીતે સમિતિપૂર્વક
 પ્રવૃત્તિ કરવી. (૧૩) અકલ્પ્ય વર્જન - આહાર, શય્યા,
 સ્થાન, વસ્ત્ર અને પાત્ર, આ ચારે પ્રકારના જીવનોપયોગી
 પદાર્થો નિર્દોષ રીતે પ્રાપ્ત કરીને અનાસક્ત ભાવે
 ભોગવવા. (૧૪) ગૃહસ્થના પાત્રનો ત્યાગ-ગૃહસ્થના
 પાત્રમાં ભોજન કરવું નહીં. ગૃહસ્થ સાધુને જમવા આપતા
 પહેલા અને પછી પાત્રને સાફ કરે છે. તેમાં જીવવિરાધના
 અને તેનાથી સંયમ વિરાધના થાય છે. (૧૫) પલંગ
 આદિ આસનનો ત્યાગ- પલંગ, નેતરની ખુરશી, આરામ
 ખુરશી વગરે આસનો પર બેસવું કે સૂવું નહીં. તે
 આસનોનું પ્રતિલેખન યથાર્થ થતું નથી, તેમ જ તે આસનો

પ્રમાદજનક છે. (૧૬) ગૃહસ્થના ઘેર બેસવું નહીં-ગૃહસ્થને ત્યાં બેસવાથી બ્રહ્મચર્યની નવ વાડનું પાલન થતું નથી. ગૃહસ્થની સ્ત્રી સાથેનો ગાઢ પરિચય અનર્થોનું સર્જન કરે છે, તેથી સાધુ ગૃહસ્થને ત્યાં બેસે નહીં, તેમ છતાં વૃદ્ધ, રોગી કે તપસ્વી સાધુને ક્યારેક અત્યંત જરૂર હોય, તો સંયમભાવે વિવેકપૂર્વક બેસે, આ અપવાદ માર્ગ છે. (૧૭) સ્નાનત્યાગ-સ્નાન કરવું, તે શરીર શોભાનું એક અંગ છે. બ્રહ્મચર્ય તથા અહિંસા મહાવ્રતના પાલન માટે યાવજજીવન મેલના પરીષદને સહન કરે, સ્નાનનો ત્યાગ કરે. (૧૮) વિભૂષાત્યાગ-કેશકલાપ, સુગંધી પદાર્થોનું વિલેપન વગેરે શરીર વિભૂષાની દૃષ્ટિએ કોઈ પણ દ્રવ્યનો ઉપયોગ કરે નહીં. વિભૂષાથી દેહરાગ વધે છે. એકાંત આત્મવિશુદ્ધિ માટે સાધના કરતાં સાધુને વિભૂષાનું કોઈ પ્રયોજન નથી.

આ અઢારે સ્થાનનું જિનાજ્ઞાનુસાર પાલન કરવાથી આસક્તિભાવ ઘટે છે. અનાદિકાલીન વાસનાઓ નિષ્ફળ થાય છે અને સાધકની સાધના સફળ થાય છે અર્થાત્ તે સાધક સર્વકર્મનો ક્ષય કરીને સિદ્ધ થાય છે અથવા પુણ્યકર્મ શેષ રહ્યા હોય તો વૈમાનિક જાતિની દેવગતિમાં ઉત્પન્ન થાય છે.

અધ્યયન - ૭ : સુવાક્ય શુદ્ધિ

આ અધ્યયનમાં સાધુની ભાષાસમિતિની શુદ્ધિ માટે ભાષાના ગુણ દોષોનું વિધિ-નિષેધથી નિરૂપણ છે.

સાધુ પ્રાયઃ મૌન રહે છે, વચનગુપ્તિની આરાધના, તે જ તેનું લક્ષ છે પરંતુ અત્યંત જરૂરી હોય ત્યારે તે ભાષા સમિતિપૂર્વક બોલે છે.

ભાષાના ચાર પ્રકાર છે -સત્યભાષા, અસત્ય-ભાષા, મિશ્રભાષા અને વ્યવહારભાષા. જેમાં સત્ય કે અસત્યનો ભાવ ન હોય, કેવળ તેનાથી વ્યવહાર થતો હોય, તે વ્યવહાર ભાષા છે. જેમ કે 'આજે મહાવીર જયંતિ છે' તથાપ્રકારનો વાક્ય પ્રયોગ રૂઢ છે. તે વ્યવહાર ભાષા છે. આ ચાર પ્રકારની ભાષામાંથી સાધુ સત્ય અને વ્યવહાર, આ બે પ્રકારની ભાષાનો જ પ્રયોગ કરે છે.

સત્ય અને વ્યવહાર, આ બંને પ્રકારની ભાષામાં પણ કર્કશકારી, કઠોરકારી, છેદકારી, ભેદકારી, વેરકારી, વિરોધકારી, નિશ્ચયકારી કે સાવધકારી, આ આઠ પ્રકારની ભાષા સાધુ બોલે નહીં, જેમ કે-આ વૃક્ષનું લાકડું મકાન બનાવવામાં ઉપયોગી છે. આ વાક્ય સત્ય હોવા છતાં વૃક્ષોના છેદનમાં નિમિત્ત બને છે. 'આ મનુષ્ય

કાણો છે' આ ભાષાપ્રયોગ સત્ય હોવા છતાં પરપીડાકારી કઠોર ભાષા છે.

સાધુ ગ્રામાનુગ્રામ વિહાર કરે, ગૃહસ્થને ત્યાં આહાર માટે જાય, ગૃહસ્થ સાથેના સંપર્કમાં આવે ત્યારે વિવિધ દશ્યો જુએ, વિવિધ ઘટનાઓ જુએ પરંતુ જોયેલા કે જાણેલા પદાર્થોમાં રાગ-દ્વેષ કરીને વિવિધ અભિપ્રાયો આપે નહીં. સાધુ વિવેકપૂર્વક ભાષાનો પ્રયોગ કરે છે, જેમ કે સુંદર વૃક્ષને જોઈને, આ વૃક્ષો ઉત્તમ જાતિના છે, ફળના ભારથી નમી રહ્યા છે, તે પ્રમાણે નિરવઘ ભાષાનો પ્રયોગ કરે. આ પદાર્થ અત્યંત સ્વાદિષ્ટ છે, તેમ ન કહેતાં, આ પદાર્થ ઘણા આરંભથી અને અનેક મસાલા નાંખીને તૈયાર થયેલા છે, તે પ્રમાણે કહે.

સુવાક્ય શુદ્ધિનું મુખ્ય પ્રયોજન સત્ય મહાવ્રતના પાલન સાથે અહિંસાધર્મની પુષ્ટિ પણ છે. ભાષાશુદ્ધિનો અહિંસા અને સંયમ સાથે ગાઢતમ સંબંધ છે. જ્યાં સુધી સાધુનો ભાષાપ્રયોગ પૂર્ણ અહિંસક, વિવેકપૂર્વકનો અને નિયંત્રિત ન થાય ત્યાં સુધી અહિંસા, સંયમ અને તપ રૂપ ધર્મનું યથાર્થ પાલન થઈ શકતું નથી.

અધ્યયન - ૮ : આચાર પ્રણિધિ

આ અધ્યયનમાં સાધકને આચારશુદ્ધિ માટેની

વિવિધ હિતશિક્ષાઓ આપી છે.

સાધુ સંસારના સમસ્ત સંયોગોનો ત્યાગ કરીને, અંતર્મુખ બનીને, એક માત્ર આત્મવિશુદ્ધિના લક્ષે સંયમનો સ્વીકાર કરે છે અને સાધના માર્ગે ગુરુના માર્ગદર્શન અનુસાર આગળ વધે છે. તેમ છતાં ક્યારેક પૂર્વના સંસ્કારો, પૂર્વકૃત કર્મોનો ઉદય, લોકના વિવિધ અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ નિમિત્તો, સાધકને સંયમભાવથી ચલિત કરે, મહાવ્રતના પાલનમાં પ્રમાદ ઊભો કરે, ચિત્તને વિક્ષિપ્ત કરે, આવા અનેક પ્રસંગોમાં સૂત્રોક્ત હિતશિક્ષાઓ સાધુને સાધનામાં સ્થિર રાખે છે.

સર્વ વ્રતોમાં અહિંસાની જ પ્રધાનતા છે, તેથી સાધુની બોલવાની, ચાલવાની, ભોજન કરવાની, સૂવાની કે પરઠવાની, કોઈ પણ ક્રિયામાં પ્રમાદથી અયતના ન થાય, જીવ વિરાધના ન થાય, તે માટે સાધુ સતત સજગ રહે.

સાધુને આંખ દ્વારા અવનવા દશ્યો દેખાય, કાન દ્વારા સારા-માઠા શબ્દો સંભળાય, આ રીતે પાંચે ઈન્દ્રિયોના અનુકૂળ કે પ્રતિકૂળ વિષયોનો સંયોગ થાય, ત્યારે સાધુ સમજણપૂર્વક તે સર્વ પુદ્ગલનો પ્રભાવ જાણી તેના પર રાગ-દ્વેષ કરે નહીં. રસેન્દ્રિયસંયમ માટે

આહારમાં ગૃહ્ય થઈને સંગ્રહ કરે નહીં. સદા લુક્ષવૃત્તિ ધારણ કરે, નિર્દોષ આહારની પ્રાપ્તિ ન થાય, ત્યારે ક્ષુધા-તૃષ્ણા આદિ પરીષ્કોને સહન કરે. સમભાવે દેહના કષ્ટને સહન કરવું, તે મહાફળદાયક છે. દેહ રાગને છોડવા માટે ‘દેહ દુઃખં મહાફલં’ આ સોનેરી સૂત્રને સદાને માટે અંતરપટ પર ટંકોત્કીર્ણ કરી સંયમી જીવનના કષ્ટોનો પ્રસન્ન ચિત્તે સ્વીકાર કરે.

ગુરુકુળવાસી સર્વ સંતોને સન્માન ભાવે સ્વીકારે, તેમની સંયમ સાધનામાં સર્વાંશે સહાયક બને, કોઈ પણ પ્રસંગોમાં આવેશ, આવેગ, ક્રોધ, અભિમાન, માયાચાર, તનતનાટ, જેવા ભાવો લાવે નહીં. ક્રોધ પ્રીતિનો, અભિમાન નમ્રતાનો, માયા સરળતાનો અને લોભ સંતોષનો નાશ કરે છે, તેથી આત્મગુણોની રક્ષા માટે ક્ષમાથી ક્રોધને, નમ્રતાથી માનને, સરળતાપૂર્વકના વ્યવહારથી માયાને અને સંતોષથી લોભને જીતીને કષાયવિજેતા બને.

બ્રહ્મચર્યની સુરક્ષા માટે સ્વછંદતાનો ત્યાગ કરી ગુરુની આજ્ઞાને પ્રાધાન્ય આપે, ગુરુના વચનનો વિનયપૂર્વક સ્વીકાર કરી તેનું આચરણ કરે, ગૃહસ્થનો અતિ પરિચય, સ્ત્રીસંગ, સ્ત્રીકથા, વિભૂષા વગેરે બ્રહ્મચર્યમાં બાધક

કારણોનો સર્વથા ત્યાગ કરે. જેમ કૂકડાના બચ્ચાને બિલાડીનો સતત ભય રહે છે, તે જ રીતે સાધુ વિજાતીયના સંગથી હંમેશાં ડરીને દૂર રહે. પુદ્ગલના રંગરાગ અનિત્ય છે, આત્મ ભાવોથી ભિન્ન છે, આત્માને માટે અશરણભૂત છે વગેરે શુભભાવનાથી પરપદાર્થોનો રાગભાવ દૂર કરે.

જે શ્રદ્ધાથી અને શૂરવીરતાથી ચારિત્રધર્મનો સ્વીકાર કર્યો છે, તે જ શ્રદ્ધા અને શૂરવીરતાને જીવન પર્યંત ટકાવી રાખે છે. તે સાધુ મહાવ્રત, સમિતિ-ગુપ્તિના નિરતિયાર પાલનથી ક્રમશઃ આચારનિધિને પુષ્ટ કરતો જાય છે. તે સાધુ સંયમ અને તપથી, સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનથી કષાયાદિ મલિનભાવોનો નાશ કરીને આત્મ ગુણોને પ્રગટ કરે છે. તે સાધક સોળે કળાએ ખીલેલા ચંદ્રની જેમ શાંત, શીતલ, સૌમ્ય અને સ્વ-પર પ્રકાશક બનીને શોભે છે.

અધ્યયન - ૯ : વિનય સમાધિ

આ અધ્યયનમાં વિનયનું સ્વરૂપ, વિનયવિધિ, અવિનયથી થતી હાનિ તથા વિનયથી થતાં લાભનું પ્રતિપાદન છે. આ અધ્યયનના ચાર ઉદ્દેશક છે.

વિનયના મુખ્ય બે પાસા છે - અનુશાસન અને

નમ્રતા. શિષ્ય ગુરુ પ્રતિ ઉદ્ધતભાવ કે અભિમાનનો ત્યાગ કરી બહુમાનપૂર્વક નમ્ર વ્યવહાર કરે અને ગુરુના અનુશાસનનો પ્રસન્નતાપૂર્વક સ્વીકાર કરે, અનુશાસનના સ્વીકાર માત્રથી વિનયધર્મની આરાધના થતી નથી પરંતુ અનુશાસનના સ્વીકાર સાથે નમ્રતા હોવી અત્યંત જરૂરી છે. આ બંને પાસાના સુમેળથી જ વિનયધર્મની આરાધના થાય છે.

ઉદ્દેશક-૧ તેમાં શિષ્યનો અવિનય અને તેના દુષ્પરિણામનું દર્શન કરાવ્યું છે.

જે સાધુ ક્રોધથી, અભિમાનથી કે અન્ય કોઈ પણ કારણે ગુરુ પ્રતિ આદરભાવ રાખતા નથી, તે સાધુ વાંસના ફળની જેમ સ્વયં જ સ્વયંનો નાશ કરે છે. જેમ કોઈ વ્યક્તિ સર્પના બચ્ચાને છંછેડે, અગ્નિમાં પ્રવેશ કરવાની ચેષ્ટા કરે, સૂતેલા સિંહને જગાડે, પર્વતને મસ્તકથી ભેદવાનો પ્રયત્ન કરે, વગેરે ચેષ્ટાઓ પોતાના નાશનું કારણ બને છે. કદાચ મંત્ર, તંત્રના પ્રયોગથી ઉપરોક્ત ક્રિયાઓ અનર્થકારી ન બને પરંતુ અલ્પવયસ્ક કે વૃદ્ધ ગુરુની આશાતના શિષ્યના સર્વ વિનાશનું કારણ બને છે, તેમાં અન્ય કોઈ વિકલ્પ નથી. આશાતના કરનાર શિષ્યનો કદાપિ મોક્ષ થતો નથી, તેથી શિષ્ય

કોઈ પણ પ્રયત્નથી ગુરુની પ્રસન્નતાને પ્રાપ્ત કરીને, ગુરુની ઉપાસના કરે. જે શિષ્ય ગુરુ પ્રતિ આદર-સન્માન અને ભક્તિનો ભાવ રાખે છે, તે શિષ્ય ગુરુ પાસેથી સૂત્રના રહસ્યોને પામીને પોતાની સાધનાને સફળ બનાવે છે.

ઉદ્દેશક-૨ : તેમાં ધર્મના મૂળરૂપ વિનય અને તેના ફળ રૂપ મોક્ષપ્રાપ્તિ તથા વિનીત, અવિનીત શિષ્યના લક્ષણોનું નિરૂપણ છે. ધર્મરૂપી વૃક્ષનું મૂળ વિનય છે, જ્ઞાનરૂપી થડ, અનુકંપા, દયા, સત્ય આદિ આત્મગુણોરૂપ શાખા-પ્રશાખા, ધર્મધ્યાન, શુકલધ્યાનરૂપ પત્રો, વાસનાના નાશરૂપ પુષ્પો અને મોક્ષરૂપી ફળ તથા અવ્યાબાધસુખરૂપ તેનો મધુરરસ છે. આ મધુરરસનો આસ્વાદ લેવા સાધકે વિનયરૂપ મૂળનું સતત સિંચન કરવું જરૂરી છે.

વિનયરૂપ મૂળના મૂલ્યને સમજ્યા વિના અજ્ઞાની, વિષયોમાં ગૃહ, અભિમાની સાધુ પોતાની સ્વછંદ બુદ્ધિનું પોષણ કરીને ભવભ્રમણમાં ગોથા ખાય છે. માલિકના ઈશારે કામ ન કરનાર હાથી, ઘોડા વગેરે પશુની જેમ ચાબુકના માર ખાય છે, તે દેવભવમાં પણ ચાકરપણું પામીને, પરાધીનપણે જીવન જીવે છે.

જે સાધુ વિનયના મૂલ્યને સમજે છે, તે મન, વચન, કાયાના યોગથી ગુરુ પ્રતિ વિનયભાવનું આચરણ કરે, ગુરુની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરવા હંમેશાં પ્રયત્ન કરે, જે વિનયધર્મનું પાલન કરે છે, તે આત્મગુણરૂપ સંપત્તિને પામે છે. આ લોકમાં તેની યશકીર્તિ વધે છે અને પરભવમાં સદ્ગતિ અથવા મોક્ષગતિ પામે છે.

ઉદ્દેશક-૩ : તેમાં વિનયનું આચરણ કરનાર પૂજનીય પુરુષના લક્ષણોનું કથન છે.

પારસમણિના સંગે લોહું પણ સુવર્ણ બની જાય છે, ઉત્તમના સંગે જીવની ઉત્તમતા વધે છે, તેમ ગુરુનો વિનય પારસમણિ તુલ્ય છે. તે શિષ્યના આત્માને સુવર્ણ બનાવીને, આ લોકમાં પૂજનીય બનાવે છે.

જે સાધુ ગુરુની શુશ્રુષા માટે સતત જાગૃત રહે છે, ગુરુની આજ્ઞા પાલનમાં પ્રસન્ન રહે છે, જે નમ્ર, સત્યવાદી, સરળ છે, આજ્ઞાત કુળમાંથી આહાર પ્રાપ્ત કરે છે, લાભાલાભમાં ખેદ કરતા નથી, સંક્ષેપમાં જે મહાવ્રતોના પાલનમાં મસ્ત રહે છે, ગુર્વાજ્ઞા પાલનમાં તલ્લીન રહે છે, તેવા સાધુ સદા પૂજનીય છે.

ઉદ્દેશક-૪ : તેમાં મોક્ષના સાધનભૂત સમાધિનું વર્ણન છે. આત્માની સ્વસ્થતાને સમાધિ કહે છે. સમાધિ

પ્રાપ્તિના ચાર કારણ છે-વિનય, શ્રુત, તપ અને આચાર સમાધિ. સૂત્રકારે આ ચારે સાધનને ચાર પ્રકારની સમાધિ કહીને, તેને પ્રગટ કરવાના કારણોનું દર્શન કરાવ્યું છે.

વિનયસમાધિ - જે વિનયમાં નમ્રતા, સરળતા અને સેવાભાવ છે, તે વિનયસમાધિ છે. તેની પ્રાપ્તિ માટે સાધુ ગુરુની હિતાશિક્ષાને શ્રદ્ધાભાવથી સાંભળે, ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરે, શાસ્ત્રજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે અને પોતાની વિનયસંપન્નતાની પ્રશંસા કે અભિમાન ન કરે, તે સાધુનો વિનયભાવ સમાધિરૂપે પરિણત થાય છે. સાધનાની સિદ્ધિ માટે શરીરરૂપ સાધનનું પોષણ કરવાનું છે. ભિક્ષાના સમયે કોઈ પણ જાતના લોભ-વિલોભ પરિણામ, ભ્રાન્તિ કે મૂર્ચ્છા ભાવ રાખ્યા વિના, શુભભાવ સહિત, સ્થિર પરિણામે ઉપાશ્રયમાંથી નીકળે, ઈર્યાસમિતિપૂર્વક ગમન કરીને, ગૃહસ્થના ઘરમાં પ્રવેશ કરીને, સંયમભાવે સાધુચર્યાના નિયમાનુસાર આહાર ગ્રહણ કરે. આ રીતે તેની પ્રત્યેક પ્રવૃત્તિ ગુરુના વિનયપૂર્વક વિવેકથી કરે.

શ્રુતસમાધિ - જે જ્ઞાનથી એકાગ્રતા અને સ્થિરતા સિદ્ધ થાય, તે શ્રુતસમાધિ છે. તેના માટે સાધુ વાસ્તવિક શ્રુતજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ માટે, ચંચળ ચિત્તની સ્થિરતા માટે, આત્માને સન્માર્ગે સ્થાપિત કરવા અને બીજા ભવી

જીવોને સન્માર્ગે સ્થાપિત કરવા શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરે. આ પ્રકારના શુભ આશયથી પ્રાપ્ત કરેલું શ્રુતજ્ઞાન આત્મ સમાધિનું નિમિત્ત બને છે.

તપસમાધિ - જે તપમાં ભૌતિક રિદ્ધિ-સિદ્ધિની કામના નથી, કર્મક્ષયની એક માત્ર ઈચ્છા છે, તે તપસમાધિ છે. તેના માટે સાધુ આ લોકના, પરલોકના સુખ માટે કે યશઃકીર્તિની કામના માટે તપ કરે નહીં, એકાંત કર્મનિર્જરા માટે તપની આરાધના કરે છે.

આચાર સમાધિ - જે આચારપાલનમાં આત્મદમન, મૌન ભાવ અને એકાંત આત્મશુદ્ધિનું લક્ષ હોય, તે આચાર સમાધિ છે. તેના માટે પણ સાધુ ઈહલૌકિક કે પારલૌકિક કામના વિના કર્મક્ષય કરીને અરિહંતપદની પ્રાપ્તિ માટે આચારનું પાલન કરે.

સાધુ ગુરુકુલવાસમાં રહીને વિનયસમાધિના પાલનથી અપૂર્વ શ્રુતને પ્રાપ્ત કરે, શ્રુત સમાધિથી ઈચ્છાઓ અને વિકલ્પોના નિરોધરૂપ તપસમાધિને પામે છે અને તપસમાધિથી તેનું આચારપાલન પણ સમાધિનું કારણ બને છે.

આ ચારેય પ્રકારની સમાધિની આરાધના દ્વારા સાધુ અખંડ આત્મસમાધિને પ્રાપ્ત કરે છે.

અધ્યયન - ૧૦ : શ્રેષ્ઠ ભિક્ષુ

આ અધ્યયનમાં શ્રેષ્ઠ ભિક્ષુના લક્ષણોનું કથન છે. કેવળ ઉદરપૂર્તિ માટે ગૃહસ્થ પાસેથી ભિક્ષા ગ્રહણ કરીને નિર્વાહ કરે, તે ભિક્ષુ નથી પરંતુ નવ અધ્યયનમાં વર્ણિત આચારનિધિનું પાલન કરવા માટે તથા અહિંસક જીવનનિર્વાહ માટે જે ભિક્ષા ગ્રહણ કરે છે, તે જ શ્રેષ્ઠ ભિક્ષુ છે. તેના લક્ષણો સંક્ષિપ્ત રૂપે આ પ્રમાણે છે -

જે સાધુ જિનવચનમાં અનુરક્ત હોય, વૈરાગ્યભાવે સર્વ સંગનો તથા વિષય-કષાયનો પરિત્યાગ કરી આત્મરક્ષા અને જગજીવોની રક્ષા માટે સાવધાન હોય, આહારાદિમાં, ઉપકરણોમાં કે સ્થાનાદિમાં મમત્વભાવથી રહિત, પૂજા-પ્રતિષ્ઠાદિ લોકેષણાના ભાવોથી રહિત, અજ્ઞાતકુળમાંથી નિર્દોષ આહાર પ્રાપ્ત કરીને, સાધર્મિક સાધુઓ સાથે સંવિભાગ કરીને, અનાસક્ત ભાવે ઉદરપૂર્તિ કરતા હોય, ઉપસર્ગ અને પરીષદોને સહન કરવામાં પૃથ્વી સમાન સહનશીલ હોય, આચાર પાલનમાં અપ્રમત્ત હોય અને આત્મધર્મમાં સ્થિત હોય, તે જ શ્રેષ્ઠ ભિક્ષુ છે. ઉચ્ચકોટિનો ત્યાગ પણ વૈરાગ્યભાવ વિના આનંદની અનુભૂતિ કરાવી શકતો નથી

અને પ્રબળ વૈરાગ્ય ભાવ પણ ત્યાગ વિના ચિત્તની પ્રસન્નતા પ્રાપ્ત કરાવી શકતો નથી. ત્યાગ વૈરાગ્યને પ્રગટાવે છે અને વૈરાગ્યભાવ ત્યાગનો આનંદ પ્રાપ્ત કરાવે છે. સંક્ષેપમાં જે ત્યાગ અને વૈરાગ્યભાવથી સભર હોય, તે જ શ્રેષ્ઠ ભિક્ષુ છે. તેવા શ્રેષ્ઠ ભિક્ષુ સંયમ-તપની સાધનાથી જન્મ-મરણના બંધનનું છેદન કરીને, અપુનરાગમન રૂપ શાશ્વત સ્થાનને પ્રાપ્ત કરે છે.

યૂલિકા - ૧ : રતિવાક્યા

યૂલિકા-ચોટી, શિખર અથવા અગ્રભાગ. જે રીતે શિખર પર્વતની શોભાને વધારે છે, તેમ શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રની બંને યૂલિકા સમગ્ર શાસ્ત્રના વિષયની શોભા રૂપ છે. તેની રચનાના વિષયમાં અનેક મત- મતાંતરો પ્રચલિત છે. કેટલાક આચાર્યના મંતવ્યાનુસાર શ્રી શયંભવાચાર્યે જ સૂત્રની રચના સાથે બે યૂલિકાની રચના કરી છે અને કેટલાકના મતાનુસાર સ્થૂલિભદ્રના બેન સાધ્વી યજ્ઞાને મહાવિદેહક્ષેત્રમાં શ્રી સીમંધર સ્વામી પાસેથી સાક્ષાત્ આ બોધ પ્રાપ્ત થયો છે. ગમે તેમ હોય પરંતુ બંને યૂલિકાનું અધ્યયન સાધકોને માટે અત્યંત ઉપયોગી છે.

પ્રથમ ચૂલિકામાં સંયમ સ્વીકાર કર્યા પછી અનુકૂળ-પ્રતિકૂળ પ્રસંગોમાં સાધુને સંયમભાવમાં અરતિ થાય, ચિત્ત ચંચળ બની જાય, પૂર્વ સંયોગો સ્મૃતિમાં આવે અને સાધુને સંયમી જીવનનો ત્યાગ કરીને, ગૃહવાસનો સ્વીકાર કરવાની ઈચ્છા થઈ હોય, તેવી પરિસ્થિતિમાં સાધુની ગૃહવાસની રતિ દૂર કરી સંયમભાવમાં રતિ ઉત્પન્ન કરવા અઢાર સ્થાનનું વર્ણન છે.

જેમ ઘોડાને લગામ, હાથીને અંકુશની અને વહાણને સઢની જરૂર છે, તેમ ચંચળ ચિત્તની સ્થિરતા માટે આ અઢાર સ્થાન નિમિત્તભૂત બને છે. સંયમભાવમાં શિથિલ બનેલા સાધુને ગૃહવાસનું આકર્ષણ થાય છે પરંતુ આ પંચમકાળના માનવી પ્રાયઃ ભારેકર્મી હોય છે, તેને પ્રાપ્ત થયેલા કામભોગ, ક્ષણિક, તુચ્છ અને નિઃસાર છે, કામભોગની પ્રાપ્તિ અને ઈચ્છાપૂર્તિ માટે કેટલાયની ખુશામત કરવી પડે છે, ઘોર પાપનું સેવન, તેના પરિણામે અધોગતિના દુઃખો ભોગવવા પડે છે, ત્યાગમાર્ગમાં ભોગની ઈચ્છા થવી, તે વમન કરેલી વસ્તુને ચાટવા સમાન છે. ગૃહવાસના સુખો પરાધીન છે.

સંયમના સુખો સ્વાધીન છે. જીવ ગમે ત્યાં જાય, તેના કર્મો તેની સાથે જ રહે છે. કરેલા કર્મો ભોગવ્યા વિના છૂટકો નથી. નરકના દીર્ઘકાલના દુઃખની અપેક્ષાએ સંયમી જીવનનું દુઃખ કે પ્રતિકૂળતા અત્યંત અલ્પ અને અલ્પકાલીન છે. આ પ્રકારની સમજણ પૂર્વકની વિચારધારાથી સાધુ પોતાના મનને સંયમભાવમાં સ્થિર કરે છે, આ પ્રકારની અનુપ્રેક્ષા સાધુને કષ્ટ સહન કરવાની શક્તિ પ્રદાન કરે છે, ભોગથી વિરક્ત થઈને ત્યાગમાર્ગની પ્રેરણા આપે છે, માટે આ ચૂલિકાના ચિંતનસૂત્રો સાધકોને માટે મૂલ્યવાન પાથેયરૂપ છે.

પ્રત્યેક બુદ્ધિમાન સાધક પોતાના લાભ અને નુકશાનને સ્વયં જાણીને સ્વયં સંયમમાર્ગમાં સ્થિર થઈને અંતિમ લક્ષ્યને સિદ્ધ કરે છે.

ચૂલિકા - ૨ : વિવિક્તચર્યા

સાધુની સમગ્ર સાધના આત્મવિશુદ્ધિ માટે જિનાજ્ઞાને કેન્દ્રમાં રાખીને જ થાય છે. જિનાજ્ઞાના પ્રકાશમાં જ સાધુ પોતાના સાધનામાર્ગનું દર્શન કરે છે.

આ ચૂલિકામાં સંસારથી કે ગચ્છથી અલગ

થઈને સાધના કરનાર શ્રમણોના આચાર-વિચારની શુદ્ધિ માટેનું માર્ગદર્શન છે.

સંસારમાં બે પ્રકારના જીવો છે. (૧) પાણીના પ્રવાહની સાથે વહેતા અનુસ્રોતગામી જીવો. તે જીવો અનાદિકાલીન વિષય ભોગના સંસ્કારને આધીન થઈને સંસાર પ્રવાહમાં વહ્યા કરે છે. પ્રવાહની સાથે વહેવું સહજ અને સરળ છે પરંતુ તે જન્મ-મરણ રૂપ દુઃખ વૃદ્ધિનું કારણ છે. (૨) કેટલાક શૂરવીર વિરલ પુરુષો પ્રવાહની વિપરીત દિશામાં ચાલે છે, તે પ્રતિસ્રોતગામી છે. પ્રવાહથી વિપરીત દિશામાં ચાલવું કઠિન છે. તેના માટે લક્ષ્યપૂર્વકનો પુરુષાર્થ જરૂરી છે. તેમ અનાદિકાલીન સંસ્કારોનું પરિવર્તન કરવા, ભોગના સ્થાને ત્યાગનો માર્ગ સ્વીકારનાર સંયમમાર્ગે પુરુષાર્થ કરનાર સાધકો પ્રતિસ્રોતગામી છે. પ્રતિસ્રોતગમનમાં જાગૃતિ, સાવધાનતા, વિવેક અને વિચારપૂર્વકનો પુરુષાર્થ જરૂરી છે પરંતુ તે પુરુષાર્થનું ફળ જન્મ-મરણથી મુક્તિ અને શાશ્વત સુખ છે.

આ ચૂલિકામાં પ્રતિસ્રોતગમનની સફળતા માટેના

આવશ્યક સૂચનો છે. તે સાધકોને પૂર્વસંસ્કાર, પૂર્વસંગ, પૂર્વ સંયોગ ફરી ફરી ખેંચે છે, સાધુએ તેનાથી પોતાની સુરક્ષા કરવા માટે અનિયતવાસ, પૂર્વ સંયોગનો ત્યાગ, કષાયનો ત્યાગ કરીને, સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનમાં તલ્લીન રહેવું, અનુપ્રેક્ષામાં ઓતપ્રોત રહી, અપ્રતિબદ્ધ વિહારી બનવું જરૂરી છે. સાધુએ સદા પોતાના આત્માનું જ રક્ષણ કરવાનું હોય છે. દરરોજ રાત્રિના પાછલા પ્રહરમાં ચિંતન કરવું જોઈએ કે સાધના માર્ગમાં પ્રવેશ કરીને મેં શું સાધના કરી છે ? શક્તિ હોવા છતાં કયા અનુષ્ઠાનોનું આચરણ મારાથી થઈ શક્યું નથી ? હવે મારે શું શું કરવાનું બાકી છે ? આ પ્રકારની વિચારણાથી સાધુ આત્મનિરીક્ષણ કરે અને સતત આત્માનુશાસન કરે છે. જે સાધક જાત પર નિયંત્રણ કરી શકે છે, તે જ કષાય વિજેતા બની શકે છે.

સંક્ષેપમાં આ હિતશિક્ષા સાધુની આત્મલક્ષી, સ્વાવલંબી સાધનાને ઉજાગર કરે છે, સાધુને અંતર્મુખી પુરુષાર્થની પ્રેરણા આપીને સ્વાધીન અને શાશ્વત સુખના સ્વામી બનાવે છે.

श्री आगम सूत्र

❖ अंगसूत्र-११ ❖

- १) श्री आचारांग सूत्र
- २) श्री सूत्रकृतांग सूत्र
श्री सूयगडांग सूत्र
- ३) श्री स्थानांग सूत्र
श्री ढाशांग सूत्र
- ४) श्री समवायांग सूत्र
- ५) श्री व्याख्याप्रज्ञप्ति सूत्र
श्री लगवती सूत्र
- ६) श्री ज्ञाताधर्मकथांग सूत्र
- ७) श्री उपासकदशांग सूत्र
- ८) श्री अंतकृतदशांग सूत्र
श्री अंतगड सूत्र
- ९) श्री अनुत्तरोपपातिक सूत्र
श्री अनुत्तरोववाढ सूत्र
- १०) श्री प्रश्नव्याकरण सूत्र
- ११) श्री विपाक सूत्र

श्री दृष्टिवाह सूत्र
(उपलब्ध नहीं)

❖ उपांगसूत्र-१२ ❖

- १२) श्री औपपातिक सूत्र
श्री उववाढ सूत्र
- १३) श्री राजप्रश्नीय सूत्र
श्री रायपसेणीय सूत्र
- १४) श्री ञवाञ्जवालिगम सूत्र
- १५) श्री प्रज्ञापना सूत्र
श्री पत्रवाण सूत्र
- १६) श्री ञंभूद्वीप प्रज्ञप्ति सूत्र
- १७) श्री चंद्रप्रज्ञप्ति सूत्र
- १८) श्री सूर्यप्रज्ञप्ति सूत्र
- १९) श्री निरयावतिका सूत्र
- २०) श्री कल्पवतंसिका सूत्र
श्री कल्पवतंसिया सूत्र
- २१) श्री पुष्पिकासूत्र
श्री पुष्पिया सूत्र
- २२) श्री पुष्पयूलिकासूत्र
श्री पुष्पयूलिया सूत्र

- २३) श्री वृष्णिदशा सूत्र
श्री वह्निदशा सूत्र

❖ भूणसूत्र-४ ❖

- २४) श्री उत्तराध्ययन सूत्र
- २५) श्री दशावैकालिक सूत्र
- २६) श्री नंदी सूत्र
- २७) श्री अनुयोगद्वार सूत्र

❖ छेदसूत्र-४ ❖

- २८) श्री निशीथ सूत्र
- २९) श्री दशाश्रुतस्कंध सूत्र
- ३०) श्री भृष्टकल्प सूत्र
- ३१) श्री व्यवहार सूत्र
- ३२) श्री आवश्यक सूत्र

પ્રકાશક

શ્રીમતી સોનલબેન યોગેશભાઈ અજમેરા શ્રીમતી પાંડલબેન કેતનભાઈ અજમેરા
શ્રીમતી સ્મિતાબેન મિલનભાઈ અજમેરા

સૌખન્ય

અમ આત્મશુદ્ધિના પ્રેરક, સ્રદ્ધા-ધ્યાન માર્ગના માર્ગદર્શક તથા અમ
કલ્યાણમિત્ર પૂ. પિતાશ્રી સ્વ. રસિકલાલ ચંડુલાલ અજમેરાની સ્મૃત્યર્થે
માતૃશ્રી વિજયાબેન રસિકલાલ અજમેરા

સુપુત્રો: સ્વ. શ્રી યોગેશભાઈ રસિકલાલ અજમેરા

શ્રી કેતન રસિકલાલ અજમેરા શ્રી મિલન રસિકલાલ અજમેરા
શ્રીમતી હિના નિમેષ કોઠારી

પ્રાપ્તિ સ્થાન

શ્રી મિલન અજમેરા

૧૦૦૧, બ્રહ્મ અંકુર, ગુલમોહર કોસ રોડ નં. ૧૦, જેવીપીડી સ્કીમ,
સુજ્ય હોસ્પિટલની સામે, મુંબઈ - ૪૦૦ ૦૪૯. Mob.: 9322401398

શ્રી બકુલભાઈ કોઠારી
બકુલ ઓપ્ટીકલ્સ,
૨૦, ન્યૂ જાગજ્ઞાય મેઈન રોડ,
રાજકોટ, Mob.: 9824312269

પાવનધામ
BCCI ગ્રાઉન્ડ પાસે, પાવનધામ માર્ગ,
કાંઠીવલી (વેસ્ટ), મુંબઈ ૪૦૦ ૦૬૭
Mob.: 93230 04544/9619596869

પરમ પ્રિંટર્સ - 9825193988

◆ કિંમત: રૂ. ૩૦૦/-

◆ શ્રુત સેવાર્થે કિંમત રૂ. ૧૦૦/-